

Метрополійні функції великих міст у контексті інтеррегіонального співробітництва України та КНР

Розглянуті функції великих міст та їх значення в економіці, проаналізовано сучасний стан міст України та перспективи їх розвитку. З'ясовано зміст понять «метрополіс» та «метрополійний регіон». Проаналізовано досвід КНР у регіональній політиці та сприянні розвитку міст-метрополісів, охарактеризовані існуючі зв'язки між українськими та китайськими великими містами у контексті інтеррегіонального співробітництва.

Ключові слова: урбанізація, метрополіс, метрополійні функції, інтер-регіональне співробітництво.

Постановка проблеми. Процес урбанізації, який розпочався у зв'язку з промисловим переворотом і продовжується більше століття, сьогодні під впливом глобалізації увійшов у нову фазу. За прогнозами ООН, у першій чверті ХХІ століття в містах будуть жити вже 5,1 млрд. осіб (біля 70% загальної чисельності населення планети). Зростає й кількість великих міст: Якщо у 1800 р. було лише одне місто з населенням біля одного мільйона осіб, то в 2010 р. налічувалось понад 800 міст-мільйонерів. Сучасні міста займають тільки один процент площі суші, але в них концентрується половина чисельності населення світу та більша частина промислового потенціалу.

Поряд з кількісним зростанням міст та міського населення, відбуваються якісні зміни функцій та ролі міст у глобальній економіці, формуються нові утворення субрегіонального, регіонального, наднаціонального рівня, багатофункціональні міські системи-метрополії як вищі форми просторової організації соціуму та економіки. Процес супроводжується перерозподілом владних повноважень, передачею функцій від національного на регіональний рівень та розвитком нових інституціональних форм. Цим обумовлюється важливість дослідження тенденцій розвитку метрополій, зв'язків між ними та модернізації їх функцій на державному та міжнародному рівнях. Для ефективного забезпечення національних інтересів у процесі інтеррегіонального співробітництва з зовнішніми партнерами, необхідне використання досвіду регіональної та метрополійної політики як країн, близьких за економічним та історичним розвит-

ком, насамперед ЄС-12, СНД, так і країн із особливими досягненнями у цьому напрямку, зокрема Китайської Народної Республіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання метрополізації є актуальним для світової наукової спільноти, тому що міста з метрополійними функціями надають регіонам та територіям імпульс розвитку, притягують інвестиції, генерують нові виробничі та соціальні технології. Функції метрополій та великих міст вивчали російські вчені Д. Анісімов, А. Новосельцева, Н. Слука, Е. Глухова, І. Самсон, А. Саломатін, В. Туркіна. Особливої уваги дослідженню метрополійних функцій великих міст надається у Польщі у працях В. Буднера, Б. Дегірської, М. Дутковського, П. Еберхардту, С. Гзеля, Р. Городеського. Теоретичними та практичними аспектами розвитку великих міст з метрополійними функціями займалися українські вчені Л. Шевчук, Т. Мазур, В. Присажнюк, Є. Король, І. Шелпницька, В. Наконечний, Ю. Білоконь.

Метою статті є узагальнення метрополійних функцій великих міст та їх значення в сучасній економіці, аналіз досвіду КНР у регіональній політиці та сприянні розвитку міст-метрополісів в контексті зміцнення економічного співробітництва між регіонами та містами України та КНР на прикладі Запорізької області та Шеньяньського метрополійного ареалу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перехід до постіндустріальної економіки постмодернізаційного суспільства якісно змінює урбанізацію в форму мегаполізації. Мегаполіси концентрують новітні економічні та соціальні технології, масштабні ресурси та елементи інфраструктури і відіграють ключову функціональну роль в глобальній і мегарегіональній економіках. Формується новітня структура економічного простору, базована на зв'язках між просторово віддаленими метрополійними центрами, між метрополіями та оточуючими їх регіонами. В цих умовах істотного значення набуває дослідження сутнісних характеристик процесу метрополізації та її функцій, впливу на національну та глобальну економіку для прогнозування, оптимізації та регулювання цих процесів. У науковій літературі нагромаджена певна термінологічна та інтерпретаційна «свобода» використання термінів «метрополія», «метрополізація» та «метрополійний регіон», на чому зупинимося нижче. Метрополія (або метрополіс) переважно розуміється як велике місто (в Стародавній Греції метрополією вважалося місто, яке мало колонії, тобто інші поліси), або столиця. Ф. Бродель під сучасними метрополісами розуміє великі міста, які підтримують інтернаціональні економічні зв'язки, в яких спостерігається постійний рух інформаційних, товарних,

фінансових та людських ресурсів. Отже, це можуть бути найбільші міста, урбанізовані території, або будь-які інші поселення які виконують організуючі функції, слугують міжнародними транспортними вузлами та координуючим центрами регіонів. Такі поселення повинні бути достатньо масштабними, щоб створювати гравітаційний ефект та акумулювати людські, інформаційні, матеріальні та інтелектуальні ресурси.

Поняття метропольного регіону, як статистично облікованої одиниці вперше з'явилося в США і сьогодні використовується в багатьох країнах. Метропольним регіоном вважається територія, на якій розташоване велике місто або «метрополіс» (з населенням не менше кількох сотень тисяч чоловік). В деяких випадках в один регіон можуть включатися декілька таких міст, які розташовані поряд, приміські території та міста-сателіти. Критерієм цілісності регіону переважно виступає адміністративно-управлінська структура або тісно пов'язана транспортна і комунікаційна мережа. Процес метрополізації розуміється як поглинання метрополіями оточуючих територій, розширення та перетворення великих міст на величезні економічні регіони.

Зазначимо, що не всі великі міста виконують метрополітні функції. Вони можуть відігравати важливу роль в національній економіці, проте не впливати на глобальні світові процеси (наприклад, індійські міста Бомбей, Карачі, Калькутта, Дакка, Лагос в Нігерії). З іншого боку, в розвинених країнах Європи місто може бути маленьким, але істотно впливати на світову економічну та політичну систему (м. Женева у Швейцарії). Отже, не існує прямої залежності між просторовими масштабами міста, чисельністю населення та метрополійною функціональною значущістю.

Ідентифікація міста як метрополіса потребує дослідження структури та характеру функцій, реалізованих на мегарегіональному та глобальному рівнях, ступеня інтеграції в метасистему глобальної економіки, транснаціональних зв'язків. До системних ознак метрополійного міста відносять:

- чисельність населення не менше ніж 0,51 млн. осіб;
- присутність представництв і філій ТНК та ТНБ;
- наявність вузлів мереж транспортних і комунікаційних зв'язків національного та міжнародного рівня;
- розвинений сектор послуг вищої системної ієрархії, який включає вищі навчальні заклади (університети, науково-дослідні інститути та технологічні центри);
- значні та відомі культурні установи (музеї, театри, симфонічні оркестри), культурні заходи національного і міжнародного рівня, специфічний «дух міста», культурний імідж [1, с.30].

Проте, як вже було зазначено, метрополійний характер визначається не зовнішніми характеристиками міста, а його здатністю виконувати певні функції глобального економічного простору, ключовими з яких є:

- командно-адміністративна функція управління глобальними процесами, генерації нових тенденцій розвитку економіки і суспільства;
- організаційно-інституціональна, яка охоплює комплекс норм та правил функціонування економіки відповідно до імператив захисту довкілля;
- сервісна функція створення і підтримки розвиненої матеріальної та нематеріальної інфраструктури, необхідної для ефективного функціонування транснаціональних економічних агентів;
- інформаційно-комунікативна, яка включає акумулювання та поширення інформації, оптимізацію та контроль інформаційних потоків;
- просторово-організаційна функція забезпечення стабільності та стійкості антропогенного середовища, формування механізму взаємодії природи, техніки та людини;
- інноваційна функція впровадження та реалізації інноваційних проектів сталого розвитку, гармонізування довкілля [2, с. 71].

Таким чином, системною ознакою сучасної метрополії є нагромадження різноманітних, насамперед міжнародних, функцій. Окремі з них можуть домінувати, але головною у глобальній економіці є формування транснаціональної урбаністичної мережевої метасистеми, яка забезпечує конкурентні переваги певним територіям, нівелює структурні диспропорції розвитку та сприяє сталому та ефективному економічному розвитку.

Можливість генерувати розвиток метрополісів та ефективного управління ними забезпечує конкурентну привабливість як окремих регіонів, так і національної економіки. Особливо це важливо для країн з високим рівнем урбанізації, до яких відноситься наша країна. У 2012 р. в містах України проживало 31,37 млн. осіб або 68,8% від загальної численності населення. У рейтингу країн за рівнем урбанізації Департаменту ООН з економічних та соціальних питань Україна знаходиться на 54-й позиції. Це є достатньо високим показником рівня урбанізації, для порівняння чисельність міського населення Польщі складає 60,9% від загальної чисельності, а в Китаї, при істотному зростанні чисельності населення рівень урбанізації складає лише 50,6%. Проте, згідно статистичної інформації ООН, великі міста в Україні є одними з найшвидше зникаючих: у період 2001–2012 рр. кількість міст-мільйонерів скоротилася з п'яти

(Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Донецьк) до трьох (Київ, Харків, Одеса). Очікується, що до 2025 р. чисельність населення Дніпропетровська скоротиться на 16,78% до рівня 1990 р.; Донецька – на 14,22%; Запоріжжя – на 13,17%; Харкова – на 8,85%; Одеси – на 7,42% [3].

За експертними оцінками доповіді «Про стан великих міст у світі» за 2012–2013 рр., Київ є єдиним великим містом Східної Європи, яке за інтегральним індексом факторів процвітання (CPI) відноситься до другої категорії міст з «солідними факторами процвітання» ($CPI = 0,700 - 0,799$), яка переважно представлена містами Азії та Африки. У той час як інші європейські міста мають значно вищий показник цього індексу і відносяться до першої категорії (табл. 1).

Незважаючи на негативні тенденції деурбанізації, на початок 2013 р. в Україні залишаються декілька міст з населенням більше за 0,5 млн., які за розміром можуть претендувати на статус метрополісів (табл. 2).

Отже, тільки у трьох великих містах спостерігається тенденція до зростання населення (Київ, Харків, Одеса), в інших продовжується поступове зменшення чисельності мешканців.

Викладене доводить термінову необхідність обґрунтування загальнодержавної та регіональних стратегій розвитку великих міст та метрополізації регіонів з використанням досвіду провідних країн, насамперед стратегічних партнерів України. Досвід КНР є особливо важливим, тому що урбанізація як чинник економічного зростання

Таблиця 1

Інтегральний індекс факторів процвітання,
країни Східної Європи, 2012–2013 рр.

Назва міста	Індекс факторів процвітання (CPI)	Індекс виробничої активності	Індекс якості життя	Індекс розвитку у інфраструктурі	Індекс стану довкілля	Індекс рівності розподілу за доходами
Варшава	0,883	0,846	0,864	0,990	0,911	0,817
Будапешт	0,881	0,808	0,867	0,990	0,921	0,833
Прага	0,871	0,855	0,771	0,992	0,926	0,827
Бухарест	0,836	0,707	0,767	0,968	0,867	0,900
Київ	0,798	0,579	0,757	0,968	0,874	0,873

Складено за: [3].

Динаміка чисельності міського населення
найбільших міст України, 2011–2013 рр.

Назва міста	Чисельність міського населення, тис. осіб.				
	2011 р.	2012 р.	2012/2011 рр.	2013 р.	2013/2012 рр.
Київ	2799,0	2814,0	1,01	2845,0	1,01
Харків	1447,0	1441,0	0,99	1451,0	1,01
Одеса	1009,0	1008,0	0,99	1015,0	1,01
Дніпропетровськ	1005,0	999,0	0,99	998,0	0,99
Донецьк	962,0	955,0	0,99	953,0	0,99
Запоріжжя	777,0	773,0	0,99	771,0	0,99
Львів	732,0	730,0	0,99	730,0	100
Кривий Ріг	665,0	660,0	0,99	656,0	0,99

Складено за: [4].

успішно поєднується з трансформаційними процесами на основі розширення повноважень автономних регіонів та спеціальних міських та приміських економічних районів.

Розвиток великих міст, метрополійних регіонів та спеціальних економічних утворень (зон) розглядається як один з важливих пріоритетів державної і партійної політики, проблеми і перспективи урбанізації обговорювалися на XVIII пленумі ЦК КПК (9-10 листопада 2013 р.). Ключовою компонентою державної стратегії розвитку метрополійних регіонів є автономія окремих провінцій та великих міст. Починаючи з 90-х років минулого сторіччя, у межах Концепції «регіоналізація назовні» провінціям та великим містам надана можливість самостійно здійснювати міжнародні відносини та розбудовувати інфраструктуру міжнародних зв'язків виходу на зовнішні ринки продуктів та послуг, встановлювати контакти та створювати зони вільної торгівлі. За оцінками В. Величко майже половина провінцій КНР вже встановила чи планує налагодити з регіонами України економічні зв'язки та прямі ділові контакти [5]. З 1990 р. було юридично закріплено статус інтеррегіонального у співробітництві між Запорізькою обл. та китайськими містами Чунцін та Ічан. У 2002 р. КНР стала одним з основних торговельних партнерів Запорізької обл. та зайняла друге місце за обсягами торгівлі після Російської Федерації [6].

Китайська сторона зацікавлена у розширенні інтеррегіонального співробітництва з Україною: у червні 2011 р. Україну відвідала комплексна делегація з провінції Ляонін для встановлення ділових контактів та

пошуку спільних проектів у реальному секторі економіки. Головною метою візиту визначено організацію співробітництва між провінцією Ляонін та регіонами України в межах Стратегії «розширення відкритості» провінції. Провінція Ляонін з населенням у 43 млн. осіб та номінальним ВВП біля 348 млн. дол. США (восьме місце у КНР) є «старопромисловим» регіоном, де на початку минулого століття було здійснено індустріалізацію. У листопаді 2003 р. у КНР була створена «керівна група» з відродження «старих промислових баз» в північно-східних провінціях, у тому числі Ляонін. У 2005 р. затверджена стратегія розвитку та модернізації Ляонін «П'ять крапок на одній лінії», з головною метою – розширення відкритості, створення прибережного економічного «поясу» та національної промислової бази нового типу.

Місто Шеньян та оточуючи його міста-сателіти трансформувалися на індустріальний центр КНР, транспортний та комерційний вузол північно-східного Китаю. Місто має тісні міжнародні зв'язки з регіонами інших країн, насамперед Японії, Росії та Республіки Корея. В останні роки відбувається диверсифікація його виробничої бази, зростаючий метрополіс має розвинену наземну та повітряну транспортну систему, великі запаси природних ресурсів та доступ до висококваліфікованої робочої сили. Міжнародним та транснаціональним корпораціям, що створюють представництва або переносять виробництво у м. Шеньян надаються податкові преференції та інвестиційні субсидії.

6 квітня 2010 р. оголошено про створення Шеньянського економічного району для проведення експерименту «нової індустріалізації». Шеньян як адміністративний центр провінції Ляонін займає центральну позицію, інші ж міста оточують його як коло радіусом сто кілометрів. Просторово Шеньянський економічний район охоплює міста Шеньян, Аньшань, Фушунь, Беньсі, Інкоу, Фусінь, Ляоянь та Телін. Площа Шеньянського економічного району складає 75 тис. км. або 50,8% від території провінції Ляонін. Чисельність населення району – 23,59 млн. осіб (55,6% загальної чисельності населення провінції).

Певною мірою Шеньянський економічний район та Запорізька область мають подібність у стратегіях подальшого розвитку, що передбачає розгляд доцільності інтеррегіонального співробітництва у сільському господарстві та харчовій промисловості, реалізації проектів з переробки твердих побутових і спеціальних відходів, реконструкції аеропортів. У перспективі можлива співпраця й у таких напрямках: зменшення залежності від традиційних енергоносіїв та використання альтернативних

джерел енергії, розв'язання частини екологічних проблем. Економічні зв'язки великих міст КНР і України на основі ефективного здійснення метрополійних функцій, нададуть можливість оптимізувати українсько-китайські відносини, усунути негативні тенденції у зовнішній торгівлі, зміцнити економічну безпеку.

Висновки. Розроблена і успішно впроваджена в КНР модель реформ в великих містах країни забезпечила їх перехід від витратного характеру господарювання до самозабезпечення, раціонального використання факторів конкурентоспроможності, впровадження ринкових механізмів функціонування міської інфраструктури. Китайські мегаполіси стали найбільшими промисловими, торговими і фінансовими центрами не лише в масштабах національної економіки, але й глобальної, здійснили глибоку інтеграцію у світову економіку. Використання китайського досвіду здійснення метрополійних функцій великих міст може сприяти інтеграційним процесам з цією країною, полегшить інтеррегіональне співробітництво та розширення економічних та соціально-культурних зв'язків між Україною та КНР з дотриманням вимог економічної безпеки держави. Виклики глобальної конкуренції, нагромаджені просторово-галузеві структурні диспропорції та інституціональні деформації вимагають відмови від пасивної позиції державної влади щодо стихійно-нерегульованого переструктурування метрополійних функцій найбільших міст України.

Список використаних джерел

1. Посацький Б.С. Поняття сучасності великого міста (на прикладі Львова) / Б.С. Посацький // Досвід та перспективи розвитку міст України. Проблеми планування великих міст : [зб. наук. праць]. – 2005. – Вип. 8. – К. : Діпромісто, 2005. – С. 30–42.
2. Новосельцева А.С. Ключевые функции мегаполисов в глобальной экономике: системность исследования / А.С. Новосельцева // Вестник ВолГУ. Серия 9: Исследования молодых ученых. – 2011. – №9. – С.71-77. – Серия 9: Исследования молодых ученых.
3. UN-HABITAT, State of the World's Cities 2012/2013, Prosperity of Cities. – Режим доступу : <http://www.unhabitat.org/>.
4. Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Величко В.В. Моделі регіонального розвитку Китаю: формування, структура, перспективи. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/19826/03-Velichko.pdf?sequence=1>.

6. Головне управління статистики у Запорізькій області. – Режим доступу : <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/>.
7. Туркина В.Г. Город в постнеклассической парадигме / В.Г. Туркина // Общество. Среда. Развитие (Тerra Humana). –2008. – №4. – С. 179-187.
8. McKinsey Global Institute. – Режим доступу : <http://www.mckinsey.com/>.
9. Анисимов Д.В. Развитие мегаполисов в КНР (на примере гг. Пекин и Шанхай) : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.14 / Д.В. Анисимов. – Москва, 2005. – 201 с. – РГБ ОД, 61:05-8/3378.08.00.14.
10. Офіційний сайт уряду КНР, Україні. – Режим доступу : http://www.gov.cn/test/2005-06/15/content_18253.htm.
11. В Китае утвержден проект по осуществлению новой индустриализации в Шэньянском экономическом районе // Жэньминь жибао : он-лайн газета. – Режим доступу : <http://russian.people.com.cn/31518/7606438.html>.
12. Урядовий портал. «Провінція Ляонін КНР і Запорізька область підпишуть угоду про співробітництво». – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244291549.

Мокій А.А., Власенко Л.В., Крамная А.С. Метрополитарные функции крупных городов в контексте интеррегионального сотрудничества Украины и КНР.

Рассмотрены функции больших городов и их значение в экономике, проведен анализ современного состояния городов Украины и перспектив их развития. Установлено суть понятий «метрополис» и «метрополитанский регион». Проанализирован опыт КНР в региональной политике и содействии развитию городов-метрополисов, охарактеризованы существующие связи между украинскими и китайскими крупными городами в контексте интеррегионального сотрудничества.

Ключевые слова: урбанизация, метрополис, метрополитанские функции, интеррегиональное сотрудничество.

Mokiy O.A., Vlasenko L.V., Kramna A.S. Metropolitan functions of large cities in the context of interregional cooperation between Ukraine and China.

In the article functions of large cities and their importance for the economy was considered, the analysis of modern condition of Ukrainian cities and their development prospects was viewed. The concept of «Metropolis» and «Metropolitan region» was defined. China's experience in regional politics and promoting the development of metropolis-cities was analyzed, the existing connections between Ukrainian and Chinese large cities in the context of interregional cooperation was characterized.

Keywords: urbanization, metropolis, metropolitan functions, interregional cooperation.